

СХВАЛЕНО

розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 2021 р. №

КОНЦЕПЦІЯ
Державної цільової національно-культурної програми
розвитку народних художніх промислів
на 2021-2025 роки

Визначення проблеми, на розв'язання якої спрямована програма

Народні художні промисли є традиційною галуззю української культури. Чинне законодавство визначає народний художній промисел як творчу та виробничу діяльність, метою якої є створення художніх виробів декоративно-вжиткового призначення, що здійснюється на основі колективного освоєння і спадкоємного розвитку традицій народного мистецтва у певній місцевості в процесі творчої праці майстрів народних художніх промислів.

У народних художніх промислах проявляються елементи нематеріальної культурної спадщини як головне джерело культурного розмаїття та самовираження українського народу. Водночас народні художні промисли належать до креативних індустрій, які є потужним рушієм соціально-економічного розвитку держави та сприяють підвищенню рівня зайнятості населення.

Згідно із Законом України «Про народні художні промисли» охорона, відродження, збереження і розвиток народних художніх промислів є обов'язком держави. Основою державної політики в галузі народних художніх промислів є забезпечення правових, організаційних та економічних умов для охорони, відродження, збереження і розвитку народних художніх промислів як важливої складової духовної культури українського народу.

Крім того, із ратифікацією в установленому порядку Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003 рік) та Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2005 рік) Україна зобов'язалася провадити культурну політику, яка передбачає вжиття заходів щодо охорони, підтримки, відродження, захисту, популяризації, підвищення ролі елементів нематеріальної культурної спадщини в суспільстві, заохочення розмаїття форм культурного самовираження.

Також відповідно до Указу Президента України від 18 серпня 2020 року № 329 «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму» Кабінету Міністрів України доручено забезпечити розроблення та реалізацію в рамках програми «Велике

будівництво» заходів, спрямованих на збереження культурної спадщини та розвиток культурного потенціалу України, передбачивши, зокрема, за напрямом зі сприяння розвитку креативних індустрій заходи щодо опрацювання питання щодо розроблення та затвердження державної цільової програми з розвитку народних художніх промислів України.

На сьогодні народні художні промисли перебувають у стані глибокої кризи, що призводить до поступової втрати унікальних виробничих технологій та художніх технік та загрожує зникненням галузі.

Ця проблема характеризується:

зменшенням кількості майстрів народних художніх промислів, які володіють унікальними техніками;

відсутністю у майстрів народних художніх промислів підприємницьких і цифрових навичок та зацікавленості у провадженні підприємницької діяльності в галузі;

відсутністю можливості передачі майстрами народних художніх промислів унікальних виробничих технологій і художніх технік;

відсутністю у майстрів народних художніх промислів знань про способи підвищення конкурентоспроможності виробів народних художніх промислів та можливі ринки їх збуту;

низьким рівнем привабливості виробів народних художніх промислів для споживача;

відсутністю народних художніх промислів в інформаційному просторі країни.

Водночас існує проблема невідповідності нормативно-правової бази, яка регулює діяльність в галузі народних художніх промислів, реальному стану суспільних відносин та відсутності системної та актуальної інформації щодо поточного стану народних художніх промислів в Україні: кількості майстрів, зокрема у видах виробництв народних художніх промислів, осередків, обсягу реалізованої продукції, тощо.

У середині 1980-х років у країні існувало більше 300 осередків і діяло приблизно 400 підприємств галузі народних художніх промислів. Загальна кількість майстрів сягала 60 тисяч. Продукція промислів реалізовувалася в 30 країнах світу. Культурна політика у галузі народних художніх промислів характеризувалася протекціонізмом з боку держави, великою кількістю державних замовлень, забезпеченням майстрів та підприємств народних художніх промислів матеріально-технічною та сировинною базами.

Зі здобуттям Україною незалежності, зміною політичної та економічної ситуації відбулася переорієнтація споживчого ринку. Глобалізаційні процеси і поширення виробів серійного виробництва призвели до зменшення обсягів виготовлення художніх виробів етномистецької традиції, зупинки підприємств народних художніх промислів та спонукали майстрів провадити творчу діяльність індивідуально. Вже на початку 2000-х років кількість підприємств народних

художніх промислів скоротилася до 22, а кількість майстрів на цих підприємствах — до 1790 осіб.

Після 2000 року лише дві юридичні особи - дочірнє підприємство «Решетилівська фабрика імені Клари Цеткін» відкритого акціонерного товариства «Укрхудожпром» та відкрите акціонерне товариство «Кролевецька фабрика «Художнє ткацтво» отримали статус підприємства народних художніх промислів відповідно до Порядку надання статусу підприємства народних художніх промислів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 13 березня 2002 р. № 283, однак припинили свою діяльність у 2008 та 2010 роках відповідно.

Тим часом кількість носіїв автентичних мистецьких традицій невпинно зменшується. Так, за інформацією Національної спілки майстрів народного мистецтва України, яка відповідно до Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» провадить творчу атестацію професійних творчих працівників відповідно до свого статуту, за період з 2010 по 2019 рік лише близько 1300 осіб атестовано як майстрів народного мистецтва.

Водночас за даними структурних підрозділів у сфері культури обласних та Київської міської державних адміністрацій загальна кількість майстрів народної творчості, аматорського мистецтва, а також майстрів образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в Україні сягає орієнтовно 30000-40000 осіб, що свідчить про можливість збереження та відродження галузі.

Наразі в Україні відбувається поступове переосмислення ролі й місця традиційної народної культури та її першоджерел. Народні художні промисли як основа автентичності та самобутності України мають відображати запити сучасного суспільства, формувати нові тенденції в цій та суміжних галузях, допомагати збагачувати культурне розмаїття, сприяти зближенню людей, обмінам та взаєморозумінню між ними.

Зростання попиту на рукотворні вироби народного мистецтва, зацікавленість молоді виготовленням хендмейд-продукції та світові тенденції розвитку крафтового виробництва свідчать про перспективність поєднання традиційних художніх технік народних художніх промислів із новітніми виражальними засобами креативного підприємництва, що може сприяти розвитку галузі в потужний і дієвий інструмент культурної презентації України у світі.

Причини виникнення проблеми та обґрунтування необхідності її розв'язання шляхом розроблення і виконання Програми

В рамках реалізації Державної програми збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів до 2010 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 768 (Офіційний вісник України, 2007, № 39, ст. 1555), робилися спроби вплинути на стан збереження та розвитку народних художніх промислів. Однак фрагментарність підходу до вирішення проблеми, невжиття заходів, спрямованих на полегшення адаптації галузі до нової

економічної ситуації та фактичний стан виконання заходів цієї програми не дали належного поштовху народним художнім промислам для комплексного і сталого розвитку.

На виконання зазначеної програми, а також у межах обласних та регіональних програм збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів та в ініціативному порядку місцевими органами виконавчої влади проведено ряд заходів щодо підтримки окремих видів виробництв народних художніх промислів, розповсюджених на території певних адміністративно-територіальних одиниць, і носіїв художньої майстерності. Серед таких заходів, зокрема, проведення фестивалів, виставок-ярмарків, конкурсів, майстер-класів; започаткування премій для майстрів; створення експозиційних розділів, присвячених народним художнім промислам, у місцевих музеях; видання наукових матеріалів про історичні осередки народних художніх промислів; висвітлення та популяризація промислів у місцевих засобах масової інформації; підтримка діяльності гуртків і студій народного мистецтва тощо. Однак ці заходи носили нерегулярний та поодинокий характер; їм бракувало системності на національному рівні.

Сучасний стан народних художніх промислів та інструменти підтримки галузі характеризуються наступним.

1. Зосередженістю місцевих органів влади на підтримці творчої (мистецької) складової народних художніх промислів. Основними видами заходів, спрямованих на стимулювання розвитку народних художніх промислів на регіональному рівні є гранти для реалізації творчих проєктів у галузі народних художніх промислів, виплати додаткових стипендій творчо обдарованій молоді, яка навчається за напрямами освіти у галузі народних художніх промислів, обласні премії народних майстрів, запровадження відповідних дисциплін у місцевих школах (гончарство, ліжникарство, плетіння з природних матеріалів, художнє вишивання, народна іграшка, писанкарство, ткацтво, тощо), проведення культурно-мистецьких заходів: фестивалів, конкурсів, виставок-продажів, а також майстер-класів, зокрема виїзних.

Упродовж 2010-2019 років такі заходи були передбачені в межах регіональних програм розвитку культури більшості областей України, а також окремих програм: Районної програми розвитку та охорони Косівської мальованої кераміки на 2018-2022 роки (Івано-Франківська область), Регіональної цільової програми розвитку клубних закладів у сільській місцевості на 2019-2021 роки (Луганська область), Програми збереження та розвитку елемента нематеріальної культурної спадщини «Кролевецьке переборне ткацтво» (Сумська область), Обласної програми підтримки діяльності осередків Національних творчих спілок України у Черкаській області на 2017-2020 роки тощо.

2. Відсутністю системних заходів, спрямованих на посилення підприємницької, виробничої спроможності народних художніх промислів.

В останні роки міжнародними організаціями в Україні проведено низку заходів, спрямованих на підвищення підприємницьких навичок майстрів народних художніх промислів, розвиток економічного потенціалу галузі. Це, зокрема,

тренінги для підприємців з креативних індустрій «Creative Enterprise Ukraine», організовані Британською Радою в Україні, для сектору ремесел; проект «Розвиток традиційних народних ремесел як драйвер росту підприємництва та самозайнятості у прикордонних громадах України та Білорусі» («Craft it!»), що реалізовувався в рамках програми територіального співробітництва країн Східного партнерства і фінансується Європейським Союзом в межах підтримки ініціатив Східного Партнерства. Однак незначний відсоток залучення до участі у зазначених заходах майстрів народних художніх промислів та відсутність подібних системних заходів на національному рівні не дозволяють комплексно вирішити проблеми галузі.

3. Зростанням зацікавленості місцевих громад та органів влади до нових форматів залучення фінансових ресурсів та популяризації галузі.

Упродовж 2018 – 2020 років у межах грантових програм Українського культурного фонду та конкурсу «Малі міста — великі враження» реалізовано кілька успішних проектів в галузі народних художніх промислів (фестивалі, майстерні, школи). Також у деяких регіонах розроблено туристичні маршрути, спираючись на привабливість ареалів побутування народних художніх промислів («Зелене кільце Дубровиччини», «Стежками решетилівської вишивки» тощо).

Таким чином, серед основних причин виникнення проблем в галузі народних художніх промислів належать:

глобалізаційні процеси, зміна політичної та соціально-економічної ситуації в країні, що призвели до переорієнтації споживчого ринку

несистемний, фрагментарний підхід до підтримки галузі, спрямований переважно на підтримку мистецької складової народних художніх промислів;

відсутність довгострокового, послідовного, конструктивного плану дій та комплексу взаємозв'язаних завдань і заходів в галузі народних художніх промислів, а також постійного аналізу та моніторингу в процесі їх реалізації;

застаріла нормативно-правова база, яка не відповідає сучасному стану суспільних відносин в галузі;

невідповідність компетентностей майстрів народних художніх промислів потребам ринкового середовища, невміння провадити ефективну підприємницьку діяльність;

витіснення вітчизняних автентичних виробів народних художніх промислів стилізованими підробками, далекими від народних традицій;

відсутність сучасних підходів до промоції народних художніх промислів;

слабка координація і взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, творчих спілок, міжнародних організацій з питань формування та реалізації державної політики у галузі народних художніх промислів.

Водночас аналіз стану галузі народних художніх промислів свідчить про наявність значного потенціалу галузі народних художніх промислів в Україні. З огляду на світовий досвід у сучасних умовах народні художні промисли розглядаються як стратегічний ресурс розвитку територій, невід'ємний елемент

регіональної культури та економіки, що створює додаткові робочі місця, зокрема для соціально вразливих груп населення, і стимулює туристичний розвиток у регіонах.

Тому зазначені проблеми потребують використання системного і комплексного підходу, а саме розроблення і виконання Державної цільової національно-культурної програми розвитку народних художніх промислів на 2021-2025 роки (далі – Програма), що створить умови для збереження та відродження рідкісних та зникаючих видів виробництв народних художніх промислів, розкриття соціально-економічного, культурного потенціалу галузі та забезпечить її подальший сталий розвиток.

Розв'язання проблеми в галузі народних художніх промислів шляхом розроблення і виконання Програми доцільне у зв'язку з необхідністю:

залучення широкого кола заінтересованих сторін до вирішення проблеми через багатогранність її вимірів (культурний, туристичний, регіональний, економічний, цифровий, соціальний тощо);

координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади під час реалізації заходів, спрямованих на розвиток народних художніх промислів;

встановлення та підтримки міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків народних художніх промислів для використання їхнього потенціалу в суміжних галузях економіки;

ресурсного забезпечення, зокрема з використанням коштів державного та місцевих бюджетів.

Мета Програми

Метою Програми є створення умов для розвитку народних художніх промислів як сектору креативних індустрій, а отже — чинника економічного розвитку територій.

Можливі варіанти розв'язання проблеми та обґрунтування оптимального варіанта

Розв'язання проблеми можливе за наступними варіантами.

Перший варіант - збереження існуючого стану галузі народних художніх промислів («статусу кво»). Полягає у невтручанні в процес функціонування галузі, що дасть змогу народним художнім промислам розвиватися самостійно.

Переваги – заощадження бюджетних коштів та попередження формування упередженого ставлення майстрів народних художніх промислів до державного регулювання сфери.

Ризики – втрата народних художніх промислів в цілому, оскільки, враховуючи сучасний стан галузі, чітко спрогнозувати розвиток народних художніх промислів при застосуванні такого варіанту неможливо.

Другий варіант – регіональний, який передбачає вирішення питання охорони, відродження, збереження і розвитку народних художніх промислів на регіональному рівні зусиллями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, зокрема в рамках виконання відповідних регіональних програм.

Переваги – економія коштів державного бюджету.

Ризики – нерівномірний розвиток народних художніх промислів у різних регіонах, пов'язаний з відсутністю цілісного бачення проблем галузі, єдності підходів та координації зусиль у їх розв'язанні, фрагментарним характером заходів з відродження та розвитку народних художніх промислів при незначних обсягах залучених інвестицій та фінансування з відповідного місцевого бюджету за залишковим принципом.

Третій варіант – державний, який полягає у здійсненні заходів з відродження та розвитку народних художніх промислів шляхом забезпечення централізованого фінансування підприємств народних художніх промислів, осучаснення системи фахової передвищої освіти, відновлення традиційних ринків збуту, створення особливих економічних умов для заповідних територій народних художніх промислів (у частині виробництва і реалізації художніх виробів), впровадження новітніх технологій, зміцнення матеріально-технічної та сировинної бази й створення нових підприємств народних художніх промислів.

Переваги – концентрація та координація зусиль з виконання заходів, спрямованих на підтримку та розвиток народних художніх промислів, на рівні центральних органів виконавчої влади, що сприятиме більш ефективному їх виконанню.

Ризики – вибір зазначеного варіанта передбачає, що основне навантаження з його реалізації буде покладено на державний бюджет. При цьому досягти сталих і рівномірних показників розвитку народних художніх промислів також не вдасться через відсутність бачення реальної ситуації в кожному конкретному регіоні.

Четвертий варіант – комплексний. Передбачає створення правових, фінансових та організаційних умов для стимулювання народних художніх промислів як сектору креативних індустрій.

Реалізація четвертого варіанту потребуватиме комплексних зусиль різних заінтересованих сторін, оскільки повне розкриття економічного потенціалу народних художніх промислів вимагає як сприятливої законодавчої системи на національному рівні, так і належної уваги регіонів до розвитку народних художніх промислів як цінного та стратегічно важливого активу. Підтримка народних художніх промислів відбуватиметься із застосуванням програмно-цільового методу через об'єднання зусиль центральних і місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад, національних творчих спілок, громадських та наукових організацій тощо. Такий підхід передбачає розробку й затвердження Державної цільової національно-культурної програми підтримки та розвитку народних художніх промислів на 2021-2025 роки.

За результатами порівняльного аналізу можливих варіантів розв'язання проблеми в галузі народних художніх промислів оптимальним вбачається четвертий варіант. Він забезпечить баланс між збереженням традиційних художніх технік та створенням сприятливих умов для ефективного ведення економічної діяльності в галузі народних художніх промислів, державними видатками на сферу та їх окупністю. Серед переваг оптимального варіанту: підвищення міжвідомчого співробітництва, посилення співпраці з місцевими органами влади та об'єднаними територіальними громадами, потенційними інвесторами, що дозволить розширити інструменти залучення позабюджетних ресурсів, диверсифікувати джерела фінансування та зменшити навантаження на державний і місцеві бюджети.

Шляхи та засоби розв'язання проблеми, строки виконання програми

Розв'язання проблеми пропонується здійснювати через виконання комплексу заходів за такими основними шляхами:

- 1) створення правових передумов для розвитку народних художніх промислів як сектору креативних індустрій;
- 2) підвищення підприємницьких навичок майстрів народних художніх промислів;
- 3) запровадження механізму підвищення впізнаваності виробів народних художніх промислів на ринку;
- 4) забезпечення промоції народних художніх промислів в Україні та за кордоном;
- 5) розширення мережі збуту продукції шляхом використання практики ярмаркової торгівлі, проведення свят народної творчості;
- 6) збереження унікальних технологій і художніх технік виготовлення виробів народних художніх промислів.

Серед основних засобів розв'язання проблеми: удосконалення нормативно-правового регулювання галузі народних художніх промислів; запровадження механізму обліку майстрів та маркування виробів народних художніх промислів; проведення публічних заходів, спрямованих на популяризацію народних художніх промислів (фестивалі, ярмарки, конференції тощо); проведення освітніх заходів (тренінгів, курсів в різних форматах) для майстрів народних художніх промислів; розширення механізмів грантової підтримки майстрів народних художніх промислів; проведення інформаційно-просвітницьких кампаній тощо.

Строк реалізації Програми — протягом 2021-2025 років.

Очікувані результати

Реалізація Програми дасть змогу:
впровадити цілісну загальнодержавну політику, спрямовану на збереження та розвиток народних художніх промислів;

удосконалити нормативно-правову базу з питань збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів з урахуванням сучасних запитів суспільства та розвитку відносин у сферах, пов'язаних з народними художніми промислами;

зберегти інформацію про унікальні виробничі технології і художні техніки народних художніх промислів;

стимулювати розвиток підприємництва у галузі народних художніх промислів;

підвищити рівень підприємницьких і цифрових навичок майстрів народних художніх промислів;

освоїти, розвинути та використовувати туристичний та інвестиційний потенціал народних художніх промислів як одного з ключових факторів, що забезпечує туристичну та інвестиційну привабливість регіонів та України в цілому;

забезпечити прибутковість галузі народних художніх промислів та збільшити обсяг експорту українських виробів народних художніх промислів;

зміцнити позитивний образ України в світі через активну присутність народних художніх промислів в інформаційному полі й культурному просторі;

отримати офіційні дані щодо кількості суб'єктів народних художніх промислів.

Стимулювання підприємництва і створення сприятливих умов для ефективного ведення економічної діяльності в галузі народних художніх промислів посилить їхню спроможність до сталого розвитку, а також впізнаваність на внутрішньому та глобальному ринках. Врахування економічного потенціалу народних художніх промислів дасть їм змогу стати самодостатнім, самоокупним сектором креативних індустрій і здобути більше ресурсів для просування традиційної культурної спадщини, національного символічного коду.

Оцінка фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, необхідних для виконання Програми

Фінансування заходів щодо реалізації Програми здійснюватиметься за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, затверджених на відповідний рік, а також інших не заборонених законодавством джерел.

Обсяг видатків, необхідних для виконання Програми, буде уточнюватися щороку під час складання проектів державного та місцевого бюджетів з урахуванням їх реальних можливостей.

Обсяг матеріально-технічних і трудових ресурсів, необхідних для виконання Програми, визначатиметься під час розроблення відповідних завдань і заходів.